

Kroz Hercegovinu dio III.

Autor Administrator

Rama, ljubavi moja

... Vozimo slalom i divimo se planinskim pejzažima koji promiču iza nas. Uskoro dolazimo do Blidinja. Zastajemo uz cestu i pogledom nastojimo obuhvatiti sve: i dolinu, i planinsko jezero i planine koje kao da tu od postanka svijeta mirno spavaju. Ćudan osjećaj obuzima ěovjeka na ovom prosturu. Ovdje, kao da si u doslovnom smislu na nebu. Tek ovdje osjetiš mir, to je sloboda, to je ljepota. Pa kad to usporediš s svime onim što imamo u velegradu...

Pravac sjever: Grude, Posušje

U subotu ujutro, u sedam sati, već smo na puti prema Grudama i Posušju. Bilo bi lijepo malo bolje upoznati ova dva hercegovačka gradića, ali zbog prenapregnutog programa za taj dan, ostajemo samo na razgledanju tijekom vožnje, mada ne znam kako æu na ovi Lončarima Danici i Iki i imunovijama. Ostavit æemo to za drugu priliku. Ono što je vidljivo: jako su se razvili i proirili nakon domovinskog rata. Jedino me žalosti kad vidim silne olupine automobila na svakom koraku uz put. Rojsova se magistrala malo pohabala. U Posušju snimam crkvu i spomenik velikom fra Grgi Martiću.

Vjerujem da æe jednoga dana tu negdje biti i spomenik velikom Posušjaku, dobrom ěovjeku, Vladi Jukiću, što se ono brine o nama kad nam se pobrkaju misli, i više no inače uzburkaju osjećaji. Kako je lijepo okupio svoje ljude da istaknu i zabilježe u knjizi ěestitost i dobrotu malog ěovjeka, doktora Matka Jukića, koji je zadužio svoj narod, brinuæi se za njihovo zdravlje cijeli svoj život. Šta, malog ěovjeka, za mene takvi su prave veličine, a ne oni koji su iznevjerili sve ěemu se mora biti vjeran, izdali sve što se ne može oprostiti, zaboravili sve što se mora

èuvati, pa makar sjedili na ne znam kakvim tronovima.

A odmah u susjednom mjestu, mjestu gorda imena, Tomislavgradu, jednom isto takvom dobrom èovjeku, A. G., koji je na isti naèin, i još više, cijeli svoj život posvetio svom mjestu i svojim ljudima, i ne samo on nego i njegova životna pratilja, koju je uvjerio da je bolji zrak i èistija voda u Duvnu nego ispod Trebeviæa, koga su križni putevi 1945. uèinili siroèetom, ostavivši ga bez oca, njegovi kolege, pa i rođaci, tzv. prijatelji iz kuæe zdravlja, kojoj je cijeli svoj radni vijek bio vjeran, izbacili su ga naglavaèke u mirovinu i prije nego što je to zakonski bilo nužno. Bez rijeèi pozdrava. Samo nestani. Gubi se. Nikada nisam vidio tako razoèarana èovjeka. Ni u najgorim slutnjama to nije mogao zamisliti. Ali, što tek èeka njegove nasljednike?

Rakitno

Od Posušja idemo prema planinama Vranu i Èvrnici. Prvi put sam na tom pravcu. Iznenađuje me Rakitno. Zamislišlja sam ga kao manje planinsko naselje gdje borave samo stoèari i to samo sezonski, a ono vidim prostrano, ravno, lijepo polje s nizom naselja u podnožju okolnih brda. Potsjeti me na moje Prisoje. Uz dobru asfaltnu cestu s obje strane nove lijepe kuæe s fino uređenim dvorištima i vrtovima. Nekako mi je malo pusto. Ne vidim nikoga. Mislim: šta fali ovim ljudima koji tu žive: ništa. Samo da li i oni to uviđaju? Ili kao i svi mi sanjaju o onome što nam je nedostupno i daleko, a ne prepoznajemo, ne vidimo ono što nam je pred nosom, pa makar bilo nešto najbolje, najljepše. Šta æemo? To je naše prokletstvo.

Blidinje

Uskoro dolazimo do dionice makadamske ceste, koja je pripremljena za polaganje asfalta, ali je zbog kiša i ledova malo ošteæena. Vozimo slalom i divimo se planinskim pejzažima koji promièu iza nas. Uskoro smo kod Blidinja. Zastajemo uz cestu i pogledom nastojimo obuhvatiti sve: i dolinu, i planinsko jezero i planine, koje kao da tu od postanka svijeta mirno spavaju. Èudan osjeæaj obuzima èovjeka na ovom prosturu. Ovdje, kao da si u doslovnom smislu na nebu. Tek ovdje osjetiš što je mir, što je sloboda, što je ljepota. Naše dame beru mirisne trave u blizini; najviše ima Gospine, šumari daju struènu ocjenu flore, a ja i Ana pokušavamo zarobiti fotoaparatom djeliæe ove ljepote i ponijeti je sa sobom kuæi. Evo djelimo je s vama na Galeriji ove stranice.

(...) Blidinje jezero ili Blidinjsko jezero je najveće planinsko jezero u Bosni i Hercegovini. Smješteno je na 1185 metara nadmorske visine. Jezero je dugačko oko 2,5 km, široko oko 2,1 km, a maksimalna dubina jezera, tek na pojedinim mjestima, je oko 3 metra. Inače, jezero je jako plitko, prosječna dubina mu je oko pola metra (...) Vikipedija

Masna Luka

Zastajemo svako malo uz jezero. Pogled iz svakoga kuta – veličanstven. Vrhovi najviših planina Èvrstice i Vrana u magli, koja se oslikava na površini jezera. S jugozapadne strane malo vikendsko naselje i nekoliko starih strijehom pokrivenih staja. Ne vidimo ljude ni stoku. Nekada je na ovim prstorima paslo preko stotine tisuća grla sitne i krupne stoke. Probamo vodu – nije baš ledena, ali ne bi bila baš za kupanje. Možda za koji tjedan.

Nailazimo na putokaz za Masnu Luku. Oko jedan kilometar makadamskog, ali solidnog puta. Vozimo polagano i pogledima upijamo krajolik i evo nas na cilju. Slušao sam dosta i čitao o franjevačkoj crkvi u Masnoj luci, o fra Petru Krasiću i njegovim hrvatskim ovčarima. Očekivao sam ljepotu, ali ne ovakvu kakva se odjednom iza zavoja ukazala pred nama. Mala, zelena, duboka dolina, na oko 1700 m nadmorske visine, okružena planinskim visovima, obraslima crnogoricom i prekrasna crkva savršeno uklopljena u okoliš. Kako dobro izabrano mjesto: sa svih strana zaštićeno od udara vjetrova. Sama dolina djeluje poput veličanstvenog hrama u prirodi. Divimo se, slikamo sa svih strana. Crkva zaključana, fra Petar je otišao nekamo optički. Od živih stvorova nalazimo jedino par lijepih hrvatskih ovčara u njihovoj nastambi. Najprije laju, upozoravaju, a kad im se približim i lijepo im se javim – onaj jači, vjerojatno mužjak, približava se ogradi i dopunjava mi da ga malo pomilujem i podragam. Prekrasno, ali idemo dalje. Možda je baš ovo dolina inspirirala Virgilija Nevjestića, velikog slikara iz ovog podneblja – to se ono skrasi u gradu na Seni, za stihove:

(...) Ja znam jednu dolinu

gdje proljeće dođe iznenada

cvrkut

ptica

Ispuni nebo do sunca
(...).

Vraæamo se na glavni put i ubrzo prolazimo pored velikog naselja, oèito vikendaškog, i zimskog sportskog centra. Gledamo iz daljine skijaške staze, sada bez snijega. Razmišljam kako bi bilo dobro doæi ovdje odmah iduæe zime. Dugo, valovito polje i planine oko njega i rijetka naselja ostaju iza nas.

Zastajema malo kod šumarka sa srednjovjekovnim steæcima i kapelicom u blizini. Na kamenu tražim ono:“ Prijatelju, ako možeš ikako ne dolazi ovamo“, ali ga nema, to je na nekom drugom kamenu, za kojega zna samo autor Kamene knjige Ante Matiaæ. Nešto grickamo i idemo naprijed.

Od Soviækih vrata puca pogled prema dubokoj kotlini koju s obje strane zarobljuju ogromne, zastrašujuæe gudure. Meni je neugodno, osjeæam se kao u stupici. Mislim: kako je bilo ovdje ljudima tijekom rata. Ovo je prava stupica. Ni ptica odavle ne može ako su zatvoreni ulaz i zlaz iz kotline. Tu je rjeèica Doljanka koju još ne vidimo i Doljani. Je li to ono mjesto gdje je kum izdao hajduka Mijata Tomiaæa?

Odužio se put do Jablanice. U njoj sve zeleno: i Neretva i zastave i zavjese na prozorima krème u kojoj nam lijepa djevojka posluži dobru kavu. Do nas društvo šutljivih mladiæa koji ne obraæaju pažnju. Nekako neugodno, vjerojatno bez razloga, ali posjet Jablanici ostaje bez problema. Napolju Ksenija razgovara sa manjom skupinom ljudi. Objašnjavaju joj kako doæi do Titova mosta, onoga kojega je srušio u svojoj 4. ofenzivi. Ona bi to rado vidjela, možda i ostali, ali nekako prevlada ono „Pusti Tita, idemo mi dalje za vidjela“.

Vijugavom cestom prolazimo pored Hidrocentrale Jablanica, pratimo obale jezera nastalog pregradnjom toka Neretve, oko i dalje previsoke

planine i uskoro evo nas u Prozoru. "Prozor mora pasti". Prolazimo bez zaustavljanja, slijedimo znakove koji upućuju na Ramu. Lakne mi kad vidim crkvu i zastave s tri drage boje i kockicama.

Rama, ljubavi moja

Nikada ranije nisam bio u Rami, osim kad sam prošle godine s istim ovim društvom došao samo do vidikovca iznad nje. Ali sam upoznao dosta njenih ljudi. Dobri ljudi, jednostavni, poštenji, marljivi. Najprije sam ih upoznao još davno kad sam kao mladić s njima kosio po Bukovcu blatu, koje je sada pod vodom kao i njihova Rama. Imali su duge kose prilagođene strmim livadama i teškoj travi, pa se nisu mogli nositi s nama koji smo imali lake, kratke kose. Mi smo bili poput lake konjice, neuhvatljivi za njih. Smijali smo im se, ali smo ih poštovali.

Dosta kasnije, često sam putovao s njima noćnim autobusnim linijama i europskim različitima, uglavnom tužne, o napuštanju rodne grude, o radu u tuđini, o razdvojenim obiteljima, o odlascima i dolascima, o nostalgiji, teškoj povijesti, o ratnim stradanjima. Sudbina tipična za sve hercegovačke i u biti za sve hrvatske krajeve. Stalna stradanja od prastarih vremena, posebno za turskog "zemana", pa i za posljednjeg rata, kada se mislilo da to više nije moguće u modernoj Europi.

Upoznao sam jednog finog, simpatičnog mladog čovjeka Antu Kutlešu, koji se skrasio u Slavoniji, Voloderu, oženio lijepom Slavonkom, odgaja dvoje lijepe djece, peče arane u Lonjskom polju, uzgaja dobar škrlat i proizvodi odlično vino. Nikada to ne bi imao u svojoj Rami, ali ipak ne može mu u očima ne vidjeti tugu kad se ona spomene.

Dolazimo na poluotok na kome se nalazi samostan i crkva posvećena Gospinu uznesenju. U samostanskom dvorištu postavljene su vrijedne umjetničke skulpture: Ramski križ i Spomen obilježje ramskim žrtvama te Ramska majka od akademskog kipara Mile Blaževića; Posljednja večera, Diva Grabovčeva i Gospina vrata od akademskog kipara Kuzme Kovačevića. U samostanu se nalazi vrijedna kolekcija slika i mozaika koji čine pravu galeriju.

Na balkonu samostana malo društvo sjedi i razgovara. Mi bismo se javili, ali nitko na nas ne obrađuje pažnju. Crkva i galerijski prostor su otvoreni i mi sami ulazimo, gledamo, divimo se, razmjenjujemo dojmove, fotografiramo. I koji put se prekrizimo. Je li to pobožnost?

(...)Šteta je neveliko naselje koje se do 1968. godine izdizalo iznad planine i pitome kotline kroz koju je proticala rijeka Ramas pritokama Buk i Krupa. Kada je spomenute godine akumulacijsko jezero potopilo velika područja Ramske doline, šteta je ostao na malom poluotoku zajedno s franjevačkim samostanom i crkvom(...)

(...) U vrijeme Bečkog rata (1683. -1699, godine 1687. franjevci , zajedno s dijelom katolika, na nagovor mletačkog providura Antuna Zena, sele u Cetinsku krajinu. Mletački vojnici su zapalili samostan i mnoge kuće u Rami da se Turci time ne bi okoristili, Franjevci su sa sobom ponijeli Gospinu sliku, koja se danas nalazi u franjevačkoj crkvi u Sinju (...)

(...) U vrijeme Drugog svjetskog rata Ramu je zadesila teška nesreća. Nakon što su partizani 1942. godine zapalili crkvu, ubili gvardijana J. Jurkovića i nešto kasnije kapelana V. Sliškovića, došli su četnici te 8. i 9. listopada iste godine izvršili pokolj više od devet stotina nedužnih ljudi. Nažalost, prva javna komemoracija tih žrtava smjela se obaviti tek u jesen 1990. godine.(...)

(...)Danas u 641 obitelji živi 3193 katolika. U Drugoj polovici šezdesetih godina, prilikom izgradnje akumulacijskog jezera, više stotina ramskih obitelji moralo je iseliti...(Rama kroz stoljeća, fra Ljubo Lucić)

Obilazimo prostrano i zaista lijepo uređeno samostansko dvorište sa umjetničkim skulpturama, među kojima dominirana veliki Ramski križ i Posljednja večera oko okruglog stola, pokušavaju uhvatiti objektivom fotoaparata èudesne krajolike nekadašnje ramske doline, sada velikog zelenog jezera, iz kojega izranjaju brojni otočići, koji sada pomalo asociraju na Kornate. Ana snima Divu Grabovèevu. Ja pokušavam igrati znalca povjesti: pričam o mladoj lijepoj djevojci u koju se zagledao Tahirbeg iz Vukovska i tražio ju za ženu, a ona nije htjela. Roditelji ju poslali u Vran planinu među pastire da je tako oslobode napasnika. Međutim Turèin

ju nalazi, pokušava nasilno obljubiti i oteti, ali lijepa Diva radije izabere smrt. Djevojka je pokopana na mjestu pogibije, a grob joj je obilježen drvenim križem. Kasnije je podignut kameni zid oko groba i kapelica. Tužna priča.

Najednom čujemo kako nas Zvonko zove da dođemo pogledati Samostanski etnografski muzej. Doista uzorno uređen. Simpatična kustosica objašnjava detalje koji su meni dobro poznati: zaprežna volonjska kola sa stupovima i drvenim kotačima, prizori pečenja rakije, građenja bačava, i raznih drugih životnih situacija, kao što su pečenje kruha, kuhanje hrane na ognjitu, izgled tipične ramske spavaće sobe i namještaja, originalni poljodjelski, stolarski i kovački alati itd.

Na gornjoj etaži preparirane životinje koje žive na prostoru Rame. Cijelo vrijeme čula se ramska ganga (snimka), koja je sto posto ista kao najbolja ganga koja se ikada i gdje pjevala, a to je prisojska ganga. Možda je jednako bila dobra i grabovička, ali to je gotovo isto. Zapazili ste da pišem u prošlom vremenu. Prave gänge, zapravo, više nema. Jer nema pravih pjevača. Neka se ne ljuti Anđelko Mijatović, koji o gangi zna sve i koji se s time ne bi složio; on bi sigurno tvrdio da je ganga žilava i da nikada neće umrijeti.

Prema Tomislavgradu

Pozdravljamo se sa kustosicom, ulazima u naša prometala i pažljivo slijedimo pravac za Tomislavgrad. Da slučajno ne krenemo prema Jablanici. Zaustavljamo se nakratko na Vidikovcu iznad Rame do kojega smo bili došli prošle godine, ali s druge strane; još jedanput divimo se veličanstvenom prizoru, snimamo i krećemo dalje. Pripremio sam se za snimanje Ravnog polja i platoa Ljubuške, koji su me lani tako impresionirali, ali zbog jake kiše, pravog proloma oblaka, odgađam to za neku drugu priliku.

Vozimo se polako, oprezno, ali ipak ubrzo pred nama se u svoj svojoj veličini i raskošnosti pokaže mitsko Duvanjsko polje. Gdje je tu bio prvi hrvatski sabor, gdje je okrunjen prvi hrvatski kralj? Gdje je tu Jabuka livada s koje je onaj mladi, ljuti harambaša Mijatović otjerao begove kosce? Stante kosci ne koste livadu, Jabuka je moja djedovina! Ispitajmo to sljedeće prilike.

Zaslužili smo dobar ručak. Svratamo u "Rubin". Gradski kanal u blizini nije isto i Trebižat, ali restoran je čist i uredan, a hrana pristojna. Eujem se sa starim prijateljima doktorima Ivanom Bagarićem i Andrijom Gudeljom i žao mi bi i su zauzeti i se ne možemo barem nakratko družiti.

Ima još....

Ante Bukovac